

ЛАТЕНТНІСТЬ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Під час проведеного дослідження встановлено, що незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами належить до злочинів із високим коефіцієнтом латентності. Розкрито зміст основних факторів, що детермінують існування природної, штучної та суміжної латентності незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. З'ясовано, що, враховуючи сучасну кримінологічну ситуацію, можна дійти висновку, що кількість вилученої зброї неспіврозмірна з кількістю зброї, що є в обігу серед населення країни. Отже, реальна кількість зброї, що перебуває на зберіганні у населення фактично невідома, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на латентність зазначеного виду злочину. Також одним із факторів виступає відсутність в Україні центрального реєстру вогнепальної зброї, а також комплексної й сучасної системи ліцензування. Доведено, що незаконний обіг зброї, частиною якого є незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, тісно пов'язаний із законним обігом і залежить від його організації та ефективності контролю над ним. Зроблено висновок, що латентність незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами має високий рівень, зумовлений специфічними факторами, а також здебільшого природний характер.

Ключові слова: латентність, латентна злочинність, судова статистика, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами.

In the course of the study, it was found that illicit handling of weapons, ammunition or explosives refers to crimes with a high latency rate. The content of the main factors determining the existence of a natural, artificial and related latent illicit handling of weapons, combat supplies and explosives is disclosed. It is revealed that taking into account the current criminological situation, one can conclude that the number of seized weapons is not proportional to the amount of weapons circulating among the population of the country. Thus, the actual amount of weapons held by the population is virtually unknown, which in turn directly affects the latency of the specified type of crime. Also, one of the factors is the lack of a central register of firearms in Ukraine, as well as a comprehensive and modern licensing system. It has been proved that illicit arms trafficking, part of which involves the illicit handling of weapons, ammunition and explosives, is closely linked to legal trafficking and depends on its organization and the effectiveness of its control. It is concluded that latency in the illicit handling of weapons, combat supplies or explosives has a high level due to specific factors, and is mostly natural in nature.

Key words: latency, latent crime, latency factors, illegal handling of weapons, military supplies or explosives.

Вступ. У сучасних умовах у нашій державі зазначається зростання застосування під час вчинення злочинів зброї, бойових припасів і вибухових речовин. Події останніх років свідчать, що зберігається висока напруга, особливо, в тих регіонах, де в широкому обігу є зброя, а саме – на території проведення Операції Об'єднаних сил, а також на невідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей. Наявна реальна загроза застосування зброї масового знищення. Вражає різноманіття збройового арсеналу, який використовується злочинцями.

Актуальність кримінологічної протидії незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами зараз зростає, оскільки злочинність на сучасному етапі ха-

рактизується тенденціями до зростання таких її видів, як групова, організована та насильницька, де наявність озброєння – одна з умов формування та діяльності злочинних груп.

Як відомо, для ефективної протидії негативним соціальним явищам необхідно, насамперед, встановити їх реальні масштаби. Латентна злочинність спотворює уявлення суспільства про фактичний рівень і дійсну структуру злочинності, розмір матеріальних і нематеріальних збитків, що заподіюються суспільству; ускладнює виявлення основних тенденцій в розвитку злочинності, виявлення факторів, які її зумовлюють, що, у свою чергу, залишає можливості складати довготривалі кримінологічні прогнози і програми протидії злочинності. Зокрема, негативно позначається на розробленні загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів попередження злочинності й окремих її видів. Крім того, прагнення України інтегруватися в європейське і світове співтовариство диктує необхідність застосування світових стандартів у галузі обліку й аналізу вчинених у країні злочинів [1, с. 17].

Існування значної кількості злочинів, що залишаються за межами офіційного статистичного обліку, є давньою, складною і гострою проблемою не тільки для України, а й для інших країн. У зв'язку з цим уявлення про злочинність як соціальне явище були б неповними, якщо не брати до уваги наявність її невиявленої, прихованої частини, відомості про яку не надходять до офіційних статистичних органів. Отже, поглиблене кримінологічне дослідження того чи іншого виду злочинів неможливе без аналізу такого показника, як латентність злочинності.

Зважаючи на значне поширення в Україні злочинів, що вчиняються з використанням зброї, питанням протидії незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями приділяється значна увага. Різні аспекти проблеми висвітлювали у своїх роботах П.Д. Біленчук, Л.М. Кулик, О.П. Литвин, М.М. Майстренко, В.Д. Малков, С.П. Параниця, М.І Пінчук, В.І. Рибачук, О.М. Сарнавський, О.С. Фролов та інші. Вагомий внесок у розроблення проблеми в контексті з іншими питаннями кримінального права та кримінології зробили такі вчені, як: О.М. Бандурка, І.Г. Богатирьов, В.В. Василевич, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, І.П. Лановенко, В.В. Лунєєв, П.С. Магішевський, М.І. Мельник, А.В. Савченко, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк та інші. Водночас є об'єктивна потреба подальшого наукового пошуку в цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та аналіз основних факторів латентності незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Результати дослідження. Існування латентної злочинності зумовлює низку несприятливих наслідків: спотворюються уявлення про її реальний рівень, що ускладнює прогнозування злочинності і розроблення заходів її попередження; не дотримується принцип невідворотності покарання, що породжує думку про безкарність злочинців; ускладнюється виявлення причин та умов учинених злочинів тощо. На думку спеціалістів, рівень латентної злочинності в Україні вищий за рівень зареєстрованої у 3–4 рази [2, с. 50; 3, с. 84].

В юридичній літературі досить поширеною є теза про те, що сучасна вітчизняна статистика за всієї своєї організації та теоретичної розробленості відрізняється значними викривленнями, неадекватно відображаючи ті кримінальні процеси, що насправді відбуваються в суспільстві [4, с. 160].

На думку Ю.Б. Данильченка, «звернення ж до українських звітів про стан злочинності та судимості, що формувалися та формуються МВС України, Генеральною Прокуратурою України й Державною судовою адміністрацією України, наочно засвідчує превалювання «паличної» системи, за якої фактами злочинів «жонглюють», маніпулюють у службово-корпоративних цілях, у буквальному сенсі – «малюють» картини кримінальності. Навіть за найбільш тяжкими злочинами держава не бачить конкретних людей, які від них постраждали. І це є не просто проблемою методології управління протидією злочинності, а проблемою філософії владарювання загалом, принципів організації співжиття» [5, с. 55].

Усі без винятку дослідники зауважують кратне перевищення латентної злочинності над зареєстрованою. Коефіцієнт латентності злочинів (співвідношення між скоєними злочинами і злочинами, які відомі правоохоронним органам) досить високий у всьому світі. Поліції стає відомо не більш 30–40 відсотків злочинів, а для деяких видів злочинів це співвідношення ще менше – 1:10 [6, с. 57].

Видається найбільш обґрунтованим і доцільним розділити всі злочини залежно від рівня їх латентності на три групи:

- 1) злочини з низьким рівнем латентності – очевидно, вчинені тяжкі злочини, інформація про які швидко поширюється (вбивства, розбійні напади, грабїж тощо);
- 2) злочини із середнім рівнем латентності – злочини, вчинення яких не є таким очевидним, як за низького рівня латентності. Потерпілі з різних причин не звертаються за захистом

до правоохоронних органів, хоча й не приховують факту вчиненого злочину (незначна шкода, завдана злочиним; відсутність віри в можливість розкриття злочину правоохоронними органами; злочини проти особи тощо);

3) злочини з високим рівнем латентності – злочини, про вчинення яких здебільшого відомо тільки злочинцю й потерпілому, крім того, останній зацікавлений у приховуванні факту злочину з різних мотивів (сором'язливість, наявність хвороби, корисливі мотиви, шахрайство, хабарництво, статеві злочини тощо). Ця категорія злочинів через їхню неочевидність і практично «нульову» активність із боку потерпілого має найменшу інформативність і найвищу латентність [3, с. 71].

Значне поширення отримав поділ латентних злочинів на природно-латентні (не заявлені) та штучно-латентні (невраховані).

У першому випадку інформація про злочин за різних причин не стала відома компетентним державним органам, а тому не потягла за собою реєстрацію злочину. У другому випадку компетентні державні органи мали інформацію про злочин, однак внаслідок недоброякісного ставлення до своїх обов'язків не вжили заходів щодо реєстрації злочину. Проаналізувавши викладені позиції, а також інші класифікації латентних злочинів за механізмом їх утворення, вважаємо більш обґрунтованою та логічною ту, яка спирається на поділ «темної цифри» злочинності на такі види: природну, штучну та суміжну (прикордонний стан). Групу природної латентності (яку також називають прихованою) становлять злочини, інформація про які не надходила до правоохоронних органів у жодному вигляді. Це стає можливим з різних причин. Наприклад, вчинюється досить багато злочинних діянь, які залишаються невідомими для всіх осіб, окрім злочинця. Групу штучної латентності (яку також називають прихованою) утворюють злочини, в яких є потерпілі, свідки, документи та інші докази, які могли б виступати приводом для порушення кримінальної справи, але через різні причини це не робиться. Такими причинами виступають небажання потерпілих звертатися по допомогу до правоохоронних органів, залякування чи підкуп потерпілих чи свідків із боку злочинців чи інших зацікавлених осіб, знищення доказів тощо. Особливу небезпеку створюють дії службових осіб, які умисно приховують від правосуддя інформацію про вчинення злочини. Це трапляється з причин корисливої чи іншої особистої зацікавленості в цьому відповідних службових осіб. Що стосується так званої суміжної латентності, то її створює категорія діянь, які можуть не усвідомлюватися як злочини через непевність особи (потерпілого, свідків або інших осіб, яким відомо про вчинення злочину, чи навіть службових осіб правоохоронних органів, до яких надійшла така інформація) у самому факті посягання або через правову неграмотність, або внаслідок низького освітнього рівня під впливом специфічних традицій цієї місцевості тощо. Тобто має місце добросовісна помилка, пов'язана, як правило, з об'єктивними труднощами або недостатньою кваліфікацією відповідних службових осіб. Найчастіше такі випадки мають місце під час вчинення діянь, щодо яких може наставати кримінальна, адміністративна, дисциплінарна чи цивільно-правова відповідальність – усе залежить від ступеня їх суспільної небезпечності (наприклад, злочини, пов'язані з порушенням правил безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту та інші подібні злочини) [3, с. 46].

Аналіз офіційних статистичних даних вчинення злочину, передбаченого ст. 263 КК України, слід сприймати з поправкою на високу латентність зазначеного злочину. Далеко не всі випадки незаконного поводження зі зброєю через різні причини стають відомі органам правопорядку. Наявна статистика може лише приблизно окреслити масштаби поширеності незаконного обігу зброї в Україні.

Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами відносять до злочинів із високим коефіцієнтом латентності і у юридичній літературі. На думку М.М. Майстренко, «злочини, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини, характеризуються підвищеною латентністю. За видами переважає природна латентність, коли про факт злочину невідомо правоохоронним органам зазвичай через незацікавленість власників зброї, байдужість громадськості, представники якої не бажають повідомляти про відомі їм випадки щодо злочинів, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини» [7, с. 10].

О.С. Клименко вважає: «... незаконне поводження з вогнепальною зброєю характеризується дуже високим рівнем латентності. Це пов'язане з тим, що незаконне поводження з предметами озброєння не спричиняє безпосередньої шкоди суспільним відносинам, а лише створює реальну загрозу її спричинення, тобто потерпілих немає, якщо із застосуванням зброї не був вчинений інший злочин та немає заяв чи повідомлень про злочин» [8, с. 13].

Основу будь-якого кримінологічного аналізу становлять статистичні дані, які, на жаль, не завжди відображають реальну кількість злочинних проявів, що не дає змоги встановити об'єктивну картину вчинення злочинів. Тому, аналізуючи злочини, пов'язані із незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, доцільно враховувати результати

тати експертних оцінок, а також даних, що потрапляють у засоби масової інформації, зокрема мережу Інтернет. Тому доцільно звернутись до аналізу ситуації в зазначеній сфері.

У кримінологічній науці під факторами існування латентної злочинності прийнято розуміти сукупність обставин, соціального, історичного, організаційного, кадрового, матеріального, правового, соціально-психологічного, технічного та іншого характеру, що заважають її виявленню, реєстрації та обліку злочинів, а також їх розкриттю, зокрема забезпеченню повноти і всебічності розкриття.

Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, на нашу думку, необхідно віднести до злочинів, що мають високий рівень латентності. Зазначене твердження зумовлюється наявністю певних факторів, що впливають на латентність аналізованого злочину.

1. Щодо факторів, що детермінують існування природної латентності незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, слід, перш за все, вказати на обстановку його вчинення. Місце, час та інші обставини можуть обумовити вчинення зазначеного злочину в умовах неочевидності, а в сукупності зі способом вчинення злочину, наприклад зберігання зброї, – відсутність осіб (крім злочинця), яким щось може бути відомо про скоєний злочин.

Враховуючи сучасну кримінологічну ситуацію, можна дійти висновку, що кількість вилученої зброї неспіврозмірна з кількістю зброї, що є в обігу серед населення країни. Отже, реальна кількість зброї, що перебуває на зберіганні у населення фактично невідома, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на латентність зазначеного виду злочину. Також одним із факторів виступає відсутність в Україні центрального реєстру вогнепальної зброї, а також комплексної й сучасної системи ліцензування.

З 2013 по 2018 роки було вилучено 11 654 одиниці вогнепальної зброї, 7 091 одиницю холодної зброї, 1 122 909 одиниць патронів, а також 1 383 вибухові пристрої, 8 881 гранату. Слід наголосити, що з 2014 року в декілька разів зросла кількість вилучених патронів, гранат, вибухових речовин.

Відмінною рисою незаконного обігу зброї сьогодні є те, що, окрім збільшення обсягів, змінюються і його якісні характеристики: він набуває організованого й транснаціонального, а в періоди загострень соціально-економічних протиріч – і політичного характеру. Підтвердженням цього є останні події на сході України, де п'ятий рік продовжується Антитерористична операція, а з 2018 року – Операція Об'єднаних сил. Все частіше в засобах масової інформації, заявах політиків, коментарях правоохоронців збільшення кількості правопорушень із застосуванням вогнепальної зброї та вибухівки в Україні пов'язують із недосконалим контролем за переміщенням вогнепальної зброї із зони АТО [9, с. 255].

Проведене незалежне експертне дослідження свідчить, що «... цивільні особи в Україні володіють великою кількістю незареєстрованої стрілецької зброї. Конфлікт на Сході посприяв значним втратам національних запасів і їх незаконному перепродажу, що призвело до розповсюдження ширшого спектра видів зброї. Значні запаси незареєстрованої стрілецької зброї перебувають на руках цивільного населення України; за приблизними оцінками, її кількість може сягати 5 мільйонів одиниць». В Україні є два основні джерела незаконного постачання стрілецької зброї та боєприпасів: перепродаж внутрішніх запасів і транскордонна торгівля. Після початку конфлікту на сході України у 2014 році окремі особи та їх групи по обидві сторони протистояння розграбували частину складів зброї та боєприпасів СБУ, міністерств внутрішніх справ і оборони. Розграбовані склади та арсенали розташовувалися в західній і, особливо, східній Україні, а також у Криму. За оцінками офіційних осіб за період із 2013 до 2015 рік було розграбовано або втрачено щонайменше 300 000 одиниць стрілецької зброї й легких озброєнь, із них 200 000 одиниць втрачено переважно в зоні АТО і ще 100 000 – у Криму. Повідомляється, що з цієї кількості одиниць зброї знайдено лише 4000. У результаті після двох років бойових дій на Сході кількість незаконної стрілецької зброї в регіоні різко зросла. Зброя зі Східної України стає важливим джерелом поставок для чорного ринку 18 в інших частинах країни, де ціни на неї, як повідомляється, вищі, ніж у зоні АТО» [10, с. 1–2].

Отже, незаконний обіг зброї, частиною якого є незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, тісно пов'язаний із законним обігом і залежить від його організації та ефективності контролю над ним.

Динаміка вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 262 та 410 КК України, свідчить про те, що дуже велика кількість зброї виходить з-під контролю держави. Наприклад, якщо у 2013 році було зареєстровано 95 випадків викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК), то у 2014 році їх кількість зросла втричі (288 злочинів); а кількість злочинів, передбачених ст. 262 КК України, зросла у вдвіть (з 41 злочину у 2013 році до 445 у 2014 році).

Зазначена тенденція підтверджується і прикладами, розміщеними у засобах масової інформації. Зокрема: «03.02.2019 за процесуального керівництва військової прокуратури Житомирського гарнізону Центрального регіону України затримано двох мешканців м. Новоград-Волинський Житомирської області. Обоє учасників злочинного угруповання затримано під час збуту партії вогнепальної зброї та боєприпасів, викрадених з однієї з військових частин, дислокованої на Житомирщині», – йдеться в повідомленні. За даними слідства, 3 лютого близько 16:15 вказані особи, діючи за попередньою змовою з нествановленими військовослужбовцями військової частини, реалізували вогнепальну зброю та боєприпаси, викрадені з території військової частини. Під час затримання у зловмисників вилучили два автомати АКС, два магазини до автомата АКС, один пістолет ПБ (БП9) 9 мм та п'ять набоїв до нього, а також один глушник до пістолета [11].

2. Фактори, що детермінують існування штучної латентності незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, пов'язані, перш за все, з поведінкою очевидців і свідків злочину. Причини, за якими вказані особи не звертаються із заявою до правоохоронних органів, можуть бути різні. Проведене нами опитування дає змогу виділити такі:

– відсутність бажання вступати в контакти з правоохоронними органами через невіру в їх дійовість;

– небажання розголошувати факт вчинення злочину через сімейні, родинні, дружні стосунки зі злочинцем або через байдуже ставлення;

– покладання вини на самого себе (наприклад, знав про зберігання вогнепальної зброї протягом тривалого часу);

– незнання закону та/або нерозуміння особою цього випадку як злочину (наприклад, у разі привезення «сувенірів» із місць проведення бойових дій);

– побоювання помсти з боку злочинців або підкорення тиску з боку родичів, третіх осіб.

3. Фактори, що детермінують існування суміжної (між природною та штучною) латентності незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, передбачають:

– недостовірність кримінальної статистики;

– помилки під час кваліфікації вчиненого діяння завдяки недосконалості кримінальної конструкції ст. 263 КК України;

– низький рівень превентивної діяльності;

– приховування вчинення злочину від обліку (добровільна здача зброї, невиявлення джерел отримання зброї та боєприпасів тощо).

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження можемо дійти висновку, що латентність незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами має високий рівень, зумовлений специфічними факторами, а також здебільшого природний характер.

Список використаних джерел:

1. Бандурка А.М., Давыденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монография. Харьков, 2003. 368 с.
2. Даньшин І.М. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / за ред. І.М. Даньшина. Харків, 2003. 352 с.
3. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ, 2018. 588 с.
4. Ігнатів О.М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні. Харків, 2013. 650 с.
5. Данильченко Ю.Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія. Харків, 2018. 478 с.
6. Оболенцев В.Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 185 с.
7. Майстренко М.І. Кримінологічна характеристика та попередження органами внутрішніх справ злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини : автор. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 21 с.
8. Клименко О.С. Запобігання незаконному поводженню з вогнепальною зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 235 с.
9. Свірін М.О. Запобігання підрозділами Національної поліції злочинам, пов'язаним із незаконним обігом зброї. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 3 .С. 253–259.
10. Мартинюк А.І. Дослідження незаконних потоків зброї. Україна. *Звіт Small arms survey*. 2017. 8 с.
11. Двоє чоловіків викрали з частини ЗСУ зброю і продавали її : стаття. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1778226-dvoye-cholovikiv-vikrali-z-chastini-zsu-zbroyu-i-prodavali-yiyi>.